

Ольга ШУЛЬГА,
педагог-організатор
Житомирського
екологічного ліцею № 24

ОСІННІ МОТИВИ В ЛІРИЦІ БОГДАНА ЛЕПКОГО Й ІВАНА БУНІНА: СПРОБА ЗІСТАВЛЕННЯ

УДК 821.161.2.091

У статті проаналізовано поезії Б.Лепкого з циклу «Осінь», зроблено спробу порівняльно-зіставного аналізу творчості Б.Лепкого й І.Буніна. Авторка дійшла висновку, що можна говорити про подібність художнього світосприймання обох поетів, яка знайшла вираження, зокрема, й в «осінніх» мотивах. Осінь для обох поетів – це час осмислення минулого. Водночас лірика Б.Лепкого виразніша, аніж поезія І.Буніна, позначена трагізмом.

Ключові слова: осінні мотиви, зіставлення, спогади, спорідненість художнього світосприймання.

Осені, її кольорам і чарівній красі присвячено тисячі сторінок. До цієї теми зверталось чимало поетів різних літератур й історичних епох. В українській ХХ ст. це, безперечно, Б.Лепкий, у ліриці якого людське життя осмислюється через образи природи, а періоди життя співвідносяться із природними циклами, символічне значення яких усталене: весна – молодість, зима – старість.

Ще в юнацькі роки Б.Лепкий звертався до образу осінньої природи як символу меланхолійної мрійливості. «Листки падуть» та «Осінь» – так поет назвав дві свої збірки, що найповніше розкривають духовне обличчя його героя. М.Гльницький зазначає, що «це не просто осінь і не просто осінній настрій, а радше спроба, прагнення через призму осені подивитись на весну, через призму навіть передбачуваної старості – на молодість» [4; 18].

Образ осені є центральним у поетичній системі Б.Лепкого. На думку дослідниці Л.Голомб, «осінь у світовідчуттанні поета – це передусім символ швидкоплинності часу, а отже й неблаганної, неминучої смерті, яка кладе свої долони “на все, що лиш дійде до літ”» [3; 268].

Відштовхуючись від погляду німецького композитора Р.Вагнера на синтез мистецтв і визначальну роль музики у світобудові, Б.Лепкий у своїй візії світу особливу увагу надавав музиці, тому тему осені він не тільки озвучив (на рівні фонетичних подібностей, евфонії, звуконаслідувань), а й відкрив «таємний сенс світу в його творчому, музичному сприйнятті» [8; 66].

У поезії «Бачиш?» автор використав стилістичний прийом алітерації – повтор звуків «ш» та «с», що чергується з асонансом – «і», «е», завдяки чому досягнуто інтонаційної виразності вірша, емоційної глибини його змісту.

Шелест опалого листя асоціюється зі смертельним сумом, смертю, образ вітру – символ руйнівної сили (в народних віруваннях він також ототожнюється з демонічною істотою). Сповільнений ритм поетичного тексту створює враження циклічності часу і невідворотності кінця.

Мотив спогадів є одним із провідних у творчості Б.Лепкого. У вірші «Минуло літо» ліричний

герой спостерігає картину згасання літа, завмирання природи:

Спокій довкола. Лиш плуги
Всю землю крають, крають,
Зів'ялі трави і квітки
Під скибами ховають [6; 40].

Літо символізує zenit життя, пору зрілості. Оскільки воно минуло, то й життя підходить до завершення. Час нічого не залишає, окрім спогадів:

Отак і молодість моя
В літах, як в скибах, гине,
Лиш спомини лишаються,
Як пасма павутини [6; 61, 62].

На думку Л.Голомб, структура вірша «Коли в саді» «характерна для Лепкого: це погляд у минуле, спомин про “тії первоцвіти” весни й любові про “кождісеньке слово, що з серця вийшло”...» [3; 226]:

І хоч цвіло і пахло так чудово,
І хоч коханням, як россою, сяло, –
Ми попри нього перейшли байдужно,
Тоді згадаєм і буде нам тужно [6; 68].

Цей же мотив поет розробляє у вірші «Весна до нас рік-річно повертає...» з циклу «Над рікою» [3; 266]. У центрі цього твору – алогічність поведінки людини, яка відмовляється від щастя, але згодом палко його бажає.

У поезії Б.Лепкого «Спогад», що позначена фаталізмом, звучить мотив самотності закоханих. За спостереженням М.Кодака, «загадкова модель твору зреалізована прийомом т. зв. спаціації: у мовчазному доланні простору подорожні осягали час» [5; 23]. Закохані перемістилися в майбутнє, але їхні лихі передчуття справдилися:

І зрозуміли, що крізь поле сіре,
Крізь непроглядні безконечні мряки
В незнану путь прийдець нам мовчки йти [6; 67].

Поезія «Гостина» також має містичне забарвлення. Як вважає Л.Голомб, «опис загадкового приходу давньої товаришки – “нудьги” являє собою символічне зображення певного повторюваного психологічного стану. “Таємний, добре знаний звук / Незримих рук” – це нагадування про неминуче, невідворотне, незбагненне, що чатує над життям кожного й змушує замислюватися над сенсом земного існування» [3; 269].

У циклі переважає почуття самотності людини в світі. Зокрема воно знайшло своє втілення у прикінцевому вірші «Finale». Картина пізньої осені увиразнює самотність душі, її приреченість:

Йде в пізню осінь. Сніг паде
І в сирій грязі тає.
Ні тут ні там, ніде, ніде,
Ніхто, ніщо її не жде,
Ніхто її не знає [6; 73].

Улюбленими образами поета-символіста є зів'ялі квіти та листя, що падає. Ці образи символізують минуність людського життя. Наприклад, у поезії «Відчинилися небесні шлюзи»:

Жде листок останній і з тривоги
Безнастанно на вітті тремтить...
Ах, невже і ти, листочку вбогий,
Й ти також бажаєш вічно жити? [6; 60].

Листок – це також символ збереженої пам'яті, минулого:

Листки падають; падають зів'ялі, зжовклі
І з шелестом кладуться під ногами.
Якісь пісні, давно-давно замовклі,
Мов привиди снуються над полями [6; 69].

Похоронний дзвін – один із ключових образів, який нагадує про неспинний потік часу і в поєднанні з іншими образами передає наростання сумного настрою, що сягає найвищої точки:

Сухі вінки, бліді свічки
І похоронні нути;
Цвинтарний дзвін – життю проклін –
Забути! Ах, забути! [6; 71].

Одним із часто повторюваних компонентів пейзажу є вітер. Цей образ динамічний. Часто саме вітер викликає в читача сум, печаль, розпач:

Лиш вітер віє під вікном
Сумний псалом [6; 63].

Вершиною осінніх мелодій Б.Лепкого є славетні «Журавлі». За жанром це пісня (строфічна будова, виразна ритмізація, музичність, прості синтаксичні конструкції). У творі порушується тема еміграції. Написаний він у Кракові, тому місті, звідкіля емігрантам з Галичини стелився шлях у чужі краї. М.Льницький висловив слушну думку про те, що «такими журавлями бачили себе галичани, що покидали батьківщину в неясній надії на кращу долю за океаном і «стрільці січові», що йшли боронити рідну землю від ворогів, і кожна людина, проводжаючи ключі журавлині у вирій, так само прощається – з весною і літом, з молодістю, саме з життям...» [4; 18]. Сам хід історії надав віршеві Б.Лепкого такого сенсу. У поезії з трьох строф відтворено цілу гаму почуттів і настроїв: сум, тривога, страждання, трагізм і безвихідь. За спостереженням Л.Голомб, «календар життя людини в ліриці Лепкого двоплановий: з одного боку, узагальнений, продиктований вічними законами природи, що справджуються на кожній живій істоті, з другого – суб'єктивний, індивідуальний, зумовлений неповторністю конкретної особистості ліричного «я». З цього погляду Лепкий воістину був поетом осені. Виявивши увагу до всіх етапів життєвого циклу людини, які відтворив за допомогою прийомів психологізації та символізації пейзажних зарисовок,

митець обрав осінь як точку відліку життєвих цінностей, як спосіб осмислення явищ з певної відстані...» [3; 272, 273].

У своїх віршах автор підвів нас до думки про злиття такого явища природи, як осінь, із життям людини, а також до того, що краса, золото і багрянець осені – це свідчення завершення календарного циклу. Таким чином поет виявляє переконання, що й людський час скінчений. Нема вороття назад, але прийде нове принесе нову красу, нове розуміння, нові думки.

У поезіях згаданого поетичного циклу переважає туга, сум, безнадія, самотність. Саме цими настроями пояснюється й символічний ритм творів. У Б.Лепкого «мінорна тональність дещо пом'якшена ліричною філософічністю» [7; 201]. Настрій його творів справді органічно співзвучний осені з характерними для неї градаціями станів – від тихого смутку до глибокої, важкої туги з передчуттям смерті.

У російській літературі поетом осені, якого ще називають поетом «осенней грусти увядания», був І.Бунін.

Т.Волкова зазначає, що «Богдан Лепкий й Іван Бунін дивують подібністю естетичних уподобань, які відобразилися в їхній ліриці» [2; 104]. Дослідниця вважає, що спільність їхнього художнього, поетичного світосприйняття простежується в особливому інтересі до елегійних, «осінніх» мотивів (особливо в ліриці до початку Першої світової війни) [2; 105]. З цим не можна не погодитися. Здається, такі збіги пов'язані з подібністю життєвого і творчого шляху обох поетів, що жили в одну історичну добу.

Б.Лепкий стверджував, що цикл «Осінь» створено переважно в 1901 р. у Кракові, тоді ж І.Бунін видав свій збірник віршів «Листопад», за який у 1903 р. йому присудили Пушкінську премію.

1920 р. російський поет назавжди покинув свою батьківщину. Не минула емігрантська доля й Б.Лепкого. Але у творчості обох відчувається зв'язок із батьківщиною і водночас туга за нею. Знаменитий вірш «Журавлі» українського поета, де йдеться про прощання з рідною землею, весною, молодістю, життям, тематично й настроєво близький до поезії І.Буніна «В степу» (з присвятою Н.Д.Телешову), хоча, на нашу думку, Б.Лепкому вдалося краще передати почуття безвиході й трагізм людського буття взагалі.

Провідні мотиви поезії І.Буніна – лісова тиша, осінній вітер і сумний крик птахів, що відлітають у вирій:

Вчера в степи я слышал отдаленный
Крик журавлей [1; 15].

Спостерігаючи за відльотом птахів, ліричний суб'єкт російського поета сповідається в любові до своєї вітчизни, незважаючи на її убогість:

Здесь грустно. Ждем мы сумрачной поры...
Но я люблю кочующие птицы,
Родные степи. Бедные селенья –
Моя отчизна... [1; 16].

Мотив скінченності людського існування у вірші І.Буніна протиставляється мотиву вічності природи, де панує безконечне оновлення.

Ліричний герой І.Буніна, як і Б.Лепкого, усвідомлює «грустную участь свою», тому шукає розради у споминах:

Мне вспоминается бывшее счастье,
Бывшие дни... Но мне не жаль былого:
Я не грущу, как прежде, о бывлом, –
Оно живет в моем безмолвном сердце... [1; 17].

Природа наснажує душу ліричного героя і є тим джерелом, що допомагає йому стати мудрішим. Так до нього прийшло усвідомлення того, що у світі немає нічого випадкового, в усьому є своя краса, навіть в печальній красі осені.

У поезії І.Буніна «Листя падає в садку» є два часові пласти і відповідно два різні погляди на завмирання природи. Місце дії одне й те саме – старий сад. Молодий ліричний герой, що прогулюється по ньому, сповнений життя і мрії, прагне все пізнати:

Я люблю, я молод, молод:
Что мне этот шум алей
И осенний мрак и холод? [1; 36].

Однак згодом ліричний герой І.Буніна гостро відчуває свою самотність. Її увиразнює маленька деталь: листя кружляє парами. У цьому творі осінь протиставляється весні, веселість – печалі, молодість – старості.

Зворушливі ноти втраченої молодості й любові завжди вчуваються там, де оживають у серці спогади. Це характерно для обох поетів. У Б.Лепкого ці ноти звучать у поезіях «Минуло літо», «Спогад», «Коли в саді». В російського поета – у віршах «Таємниче шумить лісова тиша» й «Осипаються айстри в садах»:

Вспомни летние ночи
И подумай, что годы идут,
Что с весной, как минует ненастье
Нам они не вернут
Обманувшего счастья ... [1; 10].

Осінь для І.Буніна – це також і «світла прощальна пора» («Затишшя»), яка приносить умиротворення, спокій:

И все кругом светло, все веет тишиною,
В природе и в душе – молчанье и покой [1; 7].

У ліриці російського поета центральними є образи рідного дому, села, батьківщини. Пейзажі в нього надзвичайно точні, всі деталі підпорядковуються принципу логічного розвитку, тоді як в українського поета пейзаж ніби розчиняється в нюансах і носить сугестивний характер.

У поезії «І снилося мені, що осінньої днини» ліричний герой І.Буніна уві сні бачить свій дім, у якому давним-давно ніхто не живе:

...Заброшен, забыт,
Навеки забыт он, родимый наш дом! [1; 24].

Поему І.Буніна «Листопад» присвячено осінній тематиці. У ній яскраво виражений російський колорит. Автор порівнює осінній ліс із різноколірним теремом. Картини природи вражають багатством барв і відтінків:

Лес, точно терем расписной,
Лиловый, золотой, багряный,
Веселой, пестрою стеной
Стоит над светлою поляной [1; 41].

У творах раннього періоду і в Б.Лепкого, і в І.Буніна часто трапляються образи пожовклого листя, зів'ялих квітів, вітру. Повторюваним є образ тиші, що майже завжди поєднується з образом імлі, яка оповила землю, закрила сонце. Наприклад, у Б.Лепкого читаємо:

Так тихо доволка, так пусто, так сумно,
За хмарами сонце дримає.
Осіній день наче поклався у трумно,
А вітер похорон справляє [1; 70].

В І.Буніна знаходимо подібні «осінні» образи:

Тишь на деревне. В часовне лампада
Меркнет устало горя.
В трепетный сумрак озябшего сада
Льется со степи волнами прохлада... [1; 7].

Порівняльно-зіставний аналіз творів обох поетів дає підстави говорити про безперечну подібність їхнього художнього світосприймання, наявність образно-стильових аналогій, що знайшло своє яскраве вираження в «осінніх» мотивах. Б.Лепкий та І.Бунін у своїй ліриці філософськи осмислюють циклічність у природі. Прихід осені невідворотний, осінь у природі нерозривно пов'язана з думками про швидкоплинність людського існування. Однак в обох митців звучить віра в збереження духовного начала. Для поетів осінь – це час осмислення минулого, час споминів, які зроджують печаль і смуток. Лірика Б.Лепкого позначена більшим трагізмом, ніж поезії І.Буніна. Можливо, це зумовлено не в останню чергу особливостями українського національного розвитку, поразкою українських змагань за власну державність і духовну незалежність.

Література

1. Бунин И. Стихотворения / И.Бунин. – Москва, 1985.
2. Волкова Т. Осенние мотивы в довоенной лирике Богдана Лепкого и Ивана Бунина / Т.Волкова // Творчість Богдана Лепкого в контексті європейської культури ХХ століття (Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження письменника). – Тернопіль, 1998.
3. Голомб Л. Поетичний календар людського життя в ліриці Богдана Лепкого / Л.Голомб // Голомб Л. Из спостережень над українською поезією ХІХ–ХХ століть. – Ужгород, 2005.
4. Ільницький М. Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті / М.Ільницький // Лепкий Б. Твори: у 2 т. – К., 1991. – Т. 1.
5. Кодак М. Богдан Лепкий: від «Спогаду» до «Мрії» / М.Кодак // Молода Муза і літературний процес кінця ХІХ – початку ХХ століття в Україні і Європі: Тези доповідей наукової конференції. – Л., 1992.
6. Лепкий Б. Твори: у 2 т. / Б.Лепкий. – К., 1991. – Т. 1.
7. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму: Монографія / Я.Поліщук. – Івано-Франківськ, 2002.
8. Ткачук М. Модерністський дискурс лірики й новел Богдана Лепкого. Дослідження / М.Ткачук. – Тернопіль, 2005.